

9. Savchyn, M. V., 2012. Psykholohichniy suprovid rozvytku osobystosti studenta z obmezenymy mozhlyvostyamy [Psychological support for the development of the personality of a student with disabilities]. Bulletin of the National Academy of State Border Service of Ukraine, Issue 1. [Electronic resource]. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadsps_2012_1_41.
10. Sotsialnyi robotnyk. Posadova instrukttsiia [Social worker Position instruction]. [Electronic resource]. Access mode: http://www.borovik.com/index_instruction.php?Gins=iill&lang_i=1.
11. Teptiuk, Yu., 2017. Psykholohichni umovy vynykennia ta rozvytku stresostiikosti u profesinii diialnosti pratsivnykiv sotsialnoi sfery [Psychological conditions for the emergence and development of stress in the professional activities of social worker]. Military-Special Science, 2 (37), p. 47–51.
12. Typove polozhennia pro terytorialnyi tsentr sotsialnoho obsluhovuvannia (nadannia sotsialnykh posluh) [Standard regulations on territorial center of social services (provision of social services)]. [Electronic resource]. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF>.
13. Howe, D., 2008. The emotionally intelligent social worker. London, New York: Palgrave Macmillan.
14. Poulin, J., Walter, C., 1993. Social worker burnout: a longitudinal study. Social Work Research and Abstracts, Vol. 29, Issue 4, p. 5–11. [Electronic resource]. Access mode: <https://academic.oup.com/swra/article-abstract/29/4/5/2332472>.

В статті розглядаються питання психологічного супроводження соціальних робітників в професійній діяльності з людьми вікста пізньої дорослості. Такі робітники виконують некваліфіковану роботу, стикаються з різними соціальними проблемами та життєвими ситуаціями клієнтів, що обумовлює наповненість стресами їх професійної діяльності, може сприяти психологічному вигоранню. Предложено курс лекцій «Психологія пізньої дорослості» для соціальних робітників в контексті їх психологічного супроводження. Цей курс складається з шести тем. Оволодіння його змістом передбачає лекційну форму діяльності та контроль. Обґрунтовано особливості впровадження цього курсу. Складено методичні рекомендації по підвищенню психологічної грамотності соціальних робітників.

Ключові слова: *человек вікста пізньої дорослості, соціальний робітник, психологічне супроводження, курс лекцій.*

The article deals with the issues of psychological support of social workers in professional activities with people of late adulthood. Social workers usually are people without special training, who directly interact with the wards, provide them with social services, make unskilled work. They face a variety of social issues and life situations of clients. This leads to stressfulness of the professional activities of social workers, the presence in it of numerous factors contributing to their psychological burnout, a tendency to experiencing professional crises. Psychological support for social workers and assisting them in working with people of late adulthood are needed. Therefore, the purpose of the article was to analyze the features of the application of the lecture course "Psychology of late adulthood" in the context of such support; to develop recommendations for social workers to optimize their interaction with the elderly. The main purpose of this course was to inform social workers about the theoretical foundations of the psychology of persons of late adulthood. The course has six topics (lectures): late adulthood as an important part of the human life, anatomical and physiological features of a person in late adulthood, age-related personality changes in late adulthood, cognitive processes in late adulthood, anaging person in society, the features of interpersonal communication in late adulthood. The course has a lecture form of activity and control. Each lecture has three parts: the introductory part, presentation of the main content, conclusions (summary). Features of the implementation of this program are substantiated. Each topic has specific questions for self-control. Analysis of the implementation of the lecture course "Psychology of the cognitive road" for social workers allowed us to determine its methodology. It will help to improve the effectiveness of interpersonal communication of the elderly in the future. Methodical recommendations for improving the psychological education of social workers have been made.

Key words: *people of late adulthood, social worker, psychological support, lecture course.*

УДК 373.5.015.311

DOI 10.31339/2413-3329-2019-1(9)-238-242

Корніснко Інокентій Олексійович,

доктор психологічних наук, доцент,

orcid/0000-0003-1451-4128,

Зайцева Тетяна Андріївна,

студент,

Мукачівський державний університет, м. Мукачєво

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ПОКАЗНИКАМИ ІНТЕЛЕКТА ТА ПІДВИЩЕНОЮ ТРИВОЖНІСТЮ ШКОЛЯРА

У статті розглядається проблема шкільної тривожності у контексті розвитку інтелекту школярів, доводиться наявність сильної оберненої залежності між показниками тривожності та інтелекту молодших школярів та перевіряється їх детермінаційний зв'язок за допомогою методів математичної статистики, а саме: кореляційного і регресійного аналізів, фіксуються прояви тривоги дітей молодшого шкільного віку. Аналізується роль високої тривожності дітей молодшого шкільного віку у становленні багатьох шкільних труднощів, що обумовлюють формування різноманітних негативних психологічних змін.

Ключові слова: *інтелект, тривожність, вербальний інтелект, невербальний інтелект, особистість школяра*

Постановка проблеми. Формування інтелекту зумовлюється розвитком певних показників психічних процесів: точності зорового, слухового і дотикового сприймання; повноти й детальності опису картини, яку учень бачить уперше; способів свідомого запам'ятовування нового матеріалу (групування, самоконтролю – під час заучування); здатності помічати помилки, неточності в міркуваннях ровесників; гнучкості мислення, що виявляється у доцільному варіюванні способів дій, легкості й швидкості переходу від міркування, що спирається на реальні або зображені предмети, до мислення з опорою на графіку, схеми, числові та буквені формули; словесно-логічного мислення. Все це

може викликати психологічні труднощі у дитини, яка є високотривожною.

Шкільна тривожність виражається у хвилюванні, підвищеному переживанні в навчальних ситуаціях, у класі, очікуванні поганого ставлення до себе, негативної оцінки з боку вчителя, однокласників. Дитина постійно відчуває власну неповноцінність, невпевнена в правильності своєї поведінки, своїх рішень. Тривожних дітей відрізняє надмірна боязкість, причому іноді вони бояться не самої події, а її передчуття. Часто вони чекають найгіршого. Діти відчувають себе безпорадними, побоюються грати в нові ігри, приступати до нових видів

діяльності. У них високі вимоги до себе, вони дуже самокритичні. Рівень їхньої самооцінки низький, такі діти думають, що гірші за інших у всьому, що вони непривабливі, нерозумні, незграбні. Вони шукають заохочення, схвалення у всіх справах. Усі вищезазначені прояви афективної сфери мають великий вплив на становлення інтелектуально-пізнавальної сфери.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. З питаннями інтелектуального розвитку в молодшому шкільному віці пов'язані дослідження загальних питань психічного розвитку та його періодизації (Б. Ананьєв, Д. Ельконін, Е. Еріксон, Г. Костюк, Б. Ломов, С. Максименко, В. Роменець), а також вікових особливостей учнів початкової школи (М. Боришевський, Е. Еріксон, І. Кон). Вивчалися також окремі проблеми, принципи для розвитку інтелекту, а саме: процеси розв'язування різних типів задач і проблемних ситуацій, в тому числі творчих, а також смисли (О. Артем'єва, Д. Леонт'єв, В. Франкл, В. Моляко, Н. Чепелева), цілеутворення і цілепокладання (О. Тихомиров, Ю. Швалб), рефлексія (В. Давидов, Я. Пономар'єв, В. Слободчиков, І. Семенов, С. Степанов, Г. Щедровицький), здійснювалося вивчення емоційної і мотиваційної регуляції інтелектуальної діяльності (О. Тихомиров, І. Васильєв, В. Поплужний, Л. Путляєва, Я. Поторій та інші), дослідження структурних рівнів інтелекту (М. Холодна, М. Смільсон, В. Крамаренко, В. Дружинін, Ф. Юсупов, Б. Величковський та інші). На семінарі «Розвиток емоційного інтелекту учнів початкової школи як складової життєвого успіху особистості» (О. Митник, Ю. Святенко) широко обговорювалися проблеми інтелекту та тривожності.

Мета статті: перевірка можливого зв'язку між показниками інтелекту та підвищеною тривожністю школяра. Виходячи з мети дослідження, нами було застосовано емпіричні методи (стандартизовані методики); загальнонаукові методи аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення; методи обробки та інтерпретації експериментальних даних із застосуванням методів математичної статистики. Зокрема, було використано: кольорові прогресивні матриці Дж. Равена [3], методику діагностики рівня шкільної тривожності Б. Філіпса [5], тест Д. Векслера (дитячий варіант) [6], тест тривожності (Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен) [7], шкалу явної тривожності СМАС (адаптація Г. Прихожан) [8]. Базою дослідження виступили учні третіх класів Мукачівської ЗОШ І-ІІІ ст. №1. У ньому взяли участь учні класів: 3-А – 27 учнів, 3-Б – 30 учнів, 3-В – 31 учень. Їх вік знаходиться у межах між 8,5 і 9,5 р.

Результати дослідження. Першоджерелом низьких показників інтелекту й шкільної неуспішності часто виступає підвищена тривожність школяра, що сформувалася під впливом сімейних конфліктів або неправильного стилю виховання. У кінцевому результаті у всіх випадках спостерігається поєднання низьких навчальних досягнень, різко підвищеної тривожності, невпевненості у собі та низької оцінки оточуючих. Тобто високий рівень тривожності є не лише однією з причин неуспішності у навчанні, а часто присутній і як наслідок низької навчальної успішності дитини у школі.

Діагностика інтелектуального потенціалу молодших школярів має важливе значення для вивчення нахилів та перспективних шляхів розвитку особистості. В ході роботи з дітьми за методиками Д. Векслера та Д. Равена, було зафіксовано прояви тривоги дітей молодшого шкільного віку: чимало дітей невпевнені в собі, часто відволікаються, надміру агресивні чи боязкі, не вміють контролювати себе, дратівливі, деякі мають дефект мови, не вміють налагоджувати контакт з однолітками, недовірливі до людей.

Часте зіткнення з тривожними ситуаціями замикає коло розвитку тривожності, закріплює в поведінці учня специфічні реакції, що виконують захисну і компенсаторну функції. Серед таких поведінкових реакцій у даній вибірці зустрічалися: шкільні страхи, одностороннє захоплення, схильності до фантазування, повторення «ритуальних» дій, повторювальних рухів. Помічено також прояв вербальної та невербальної агресії у відношенні до оточуючих в ситуаціях, що викликають тривогу.

Висока тривожність дітей молодшого шкільного віку лежить в основі багатьох шкільних труднощів, що обумовлюють формування різноманітних негативних психологічних змін. Виражена тривожність знижує здатність до концентрації уваги, погіршує відтворення інформації та асоціативне мислення. Її дія може проявлятися в збільшенні часового інтервалу сприйняття і обробки інформації, в труднощах організації самостійної діяльності та вибору адекватних прийомів запам'ятовування.

З огляду на це було вирішено емпіричне дослідження інтелектуального розвитку молодшого школяра доповнити вивченням тривожності дітей за методикою діагностики рівня шкільної Б. Філіпса. Адже особливе місце посідає саме шкільна тривожність, що проявляється в схильності учнів реагувати на широке коло ситуацій, пов'язаних з різними формами включення в життя школи, переживанням стану тривоги, пов'язаного з тими чи іншими шкільними подіями.

Підвищеним у молодших школярів є рівень тривожності, пов'язаний з системою стосунків «батьки і діти». Аналіз отриманих результатів за тестом тривожності (Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен) дозволяє стверджувати, що серед учнів даної вибірки велика кількість дітей з підвищеною тривожністю, що пов'язана з сім'єю. Високі показники тривожності свідчать про емоційне неблагополуччя дитини, що може становити загрозу для гармонійного розвитку особистості школяра й негативно впливати на успішність навчальної діяльності, психічне і соматичне здоров'я.

Для підтвердження експериментального припущення дослідження було застосовано статистичну обробку даних за допомогою коефіцієнту кореляції Пірсона та регресійний аналіз.

Отримані результати кореляційного аналізу дозволяють стверджувати про наявність сильної оберненої залежності між показниками тривожності та інтелекту молодших школярів. В ході збору матеріалу методом спостереження було встановлено причинно-наслідковий зв'язок між досліджуваними показниками: а саме факт того, що підвищення показника тривожності призводить до зниження показника рівня інтелекту дитини (див. таб.1).

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки методик дослідження тривожності та інтелекту (двосторонній коефіцієнт Пірсона)

Методики дослідження	Вербальний IQ (дитячий тест Векслера)	Невербальний IQ (дитячий тест Векслера)	Загальний рівень IQ (дитячий тест Векслера)
Шкала тривожності (дитячий тест тривожності Е. Амен)	-0,708, $p \leq 0,01$	-0,654, $p \leq 0,01$	-0,647, $p \leq 0,01$
Шкала явної тривожності (адаптація Г. Прихожан)	-0,604, $p \leq 0,01$	-0,505, $p \leq 0,01$	-0,567, $p \leq 0,01$
Шкала загальної тривожності у школі (методика Б. Філіпса)	-0,610, $p \leq 0,01$	-0,575, $p \leq 0,01$	-0,657, $p \leq 0,01$

Значущі кореляційні зв'язки спостерігаються між шкалами методики дослідження шкільної тривожності Б. Філіпса та методиками вивчення інтелекту Д. Векслера. Основними ознаками розвитку інтелекту молодшого школяра є якість знань, уміння застосовувати їх на практиці, орієнтування в матеріалі, самостійне набування знань, знаходження нових способів навчальної роботи,

темп і легкість засвоєння нового матеріалу, міцність запам'ятовування, самостійне формулювання запитань, що логічно впливають з відомих у задачі співвідношень, знаходження можливих способів розв'язування нетипових завдань [2, с. 116]. Було встановлено, що вербальний (запас слів, ерудиція, вміння розуміти прочитане, здатність вирішувати проблеми) і

невербальний інтелект (вміння адаптуватися до навколишнього середовища, здатність адекватно сприймати та розуміти навколишні події, адекватно оцінювати свої можливості, раціонально діяти в новій обстановці) мають суттєво нижчі показники у високотривожних дітей.

Для підтвердження експериментального припущення було застосовано метод рівнянь лінійної регресії. Регресія – це такий статистичний метод, що дозволяє вивчити закономірність впливу незалежних змінних на залежні. Регресійний аналіз дозволяє не тільки зробити висновок про наявність взаємозалежності між змінними, що вивчаються, а й надати математичний опис залежності між ними. Нижче наведено результати лінійного регресійного аналізу, де незалежною змінною стали результати за шкалами методик вивчення тривожності, а залежними змінними – показники рівня інтелекту. Подасмо формули регресійних рівнянь, які показали значущі результати ($p \leq 0,05$), що відображають закономірності в досліджуваній групі школярів.

Формула 1

Рівень інтелекту (за методикою Дж. Равена) = 74,823 – 0,353 × (шкала тривожності Е. Амен) – 0,287 × (тривожність, що пов'язана з проблемами і страхами у відносинах із вчителями (шкала за методикою Б. Філіпса)).

Коефіцієнт детермінації $R = 0,849$. Коефіцієнт детермінації R відображає характеристику загальної сили лінійного зв'язку між змінними в регресійній моделі. Значення коефіцієнта знаходиться в інтервалі між 0 та 1. Чим ближче значення коефіцієнта до 1, тим тісніший лінійний зв'язок, описаний в регресійній моделі. Коефіцієнт $R^2 = 0,721$, який вказує яка частина сукупної варіації в залежній змінній описується незалежною змінною. Значення коефіцієнта також знаходиться в інтервалі між 0 та 1. Отже, для 72,1% дітей досліджуваної вибірки є правомірним такий вид закономірності.

Інтерпретуючи дане регресійне рівняння можна стверджувати, що для даної вибірки дітей молодшого шкільного віку є характерним те, що при підвищенні рівня тривожності, що пов'язаний із проблемами у взаємовідносинах як з дорослими так і з однолітками, а також тривожність, що виникає у дитини через страхи та проблеми із вчителем викликає зниження показників рівня інтелекту, а саме: погіршення диференціації основних елементів структури та розкриття зв'язку між ними; труднощі з ідентифікацією частини, якої не вистачає у структурі та порівняння її з представленими зразками; виникають складнощі з процесом аналітико-синтетичної інтелектуальної діяльності. Такий результат корелює із формулами регресійних рівнянь, які наведено нижче.

Формула 2

Вербальний IQ (Тест Д. Векслера) = 112,6 - 0,09 × (тривожність, що пов'язана з проблемами й страхами у відносинах із вчителями (шкала за методикою Б. Філіпса))

Коефіцієнт детермінації $R = 0,852$. Коефіцієнт $R^2 = 0,726$. Отже, для 72,6% вибірки є закономірним такий зв'язок вербального інтелекту та тривожності, що пов'язана із страхами та проблемами у відносинах із вчителями. Даний зв'язок вказує на те, що при переживанні шкільного страху, який базується на побудові відносин з учителями – у дитини знижується рівень вербального інтелекту. Вербальний інтелект дозволяє аналізувати та систематизувати отриману словесну інформацію. Тобто, даний вид тривожності викликає у дитини труднощі із вербальними здібностями, їй важко оформити власну думку у вигляді логічного висловлювання, а також виникають труднощі із подальшим оволодінням мовними засобами.

Варто відзначити, що однією із причин «шкільних страхів» дитини можуть бути її конфліктні відносини з вчителями, так само як і з однолітками, боязнь їх агресивної поведінки. Нерідко самі батьки провокують виникнення цього страху, коли у своєму прагненні мати дитину-відмінника, постійно тиснуть на неї під час приготування уроків, або даючи настанови з приводу правильних відповідей в класі. Окрім того, важливим аспектом успішного навчання у школі є гарний розвиток вербального інтелекту, а отже,

постає питання корекції вищезазначеного шкільного страху. Нижче наведена формула також підкреслює важливу негативну роль даного виду тривожності включно й на невербальний інтелект дитини.

Формула 3

Невербальний IQ (Тест Д. Векслера) = 120,794 – 1,027 × (шкала тривожності (Г. Прихожан) – 0,137 × (страх ситуації перевірки знань (шкала за методикою Б. Філіпса) – 0,158 × (тривожність, що пов'язана з проблемами і страхами у відносинах із вчителями (шкала за методикою Б. Філіпса))

Коефіцієнт детермінації $R = 0,890$. Коефіцієнт $R^2 = 0,792$, тобто для 79,2% вибірки школярів є характерним такий вид психологічного зв'язку, який описано рівнянням множинної лінійної регресії. Дана формула відображає залежність невербального інтелекту дитини від проявів тривожності, а саме: підвищення рівня загальної тривожності та тривожності, яка пов'язана із страхом перед учителями, знижує рівень невербального інтелекту дитини у молодшому шкільному віці.

Основною функцією невербального мислення є просторові уявлення та зорові образи. Дитина, що відчуває підвищену тривожність, має складнощі у оцінці схожості та відмінності між предметами та зображеннями, а також при визначенні положення у просторі.

Важливим є те, що вербальний та невербальний інтелект є тісно пов'язаними між собою. Зниження рівня розвитку одного із цих видів мислення впливає на інший вид та на загальний рівень IQ. Якщо в завданнях з визначення вербального інтелекту оцінюється здатність до логічного узагальнення, вміння робити висновки, самостійність і соціальна зрілість мислення, то в завданнях з визначення невербального інтелекту оцінюється розвиток інших психічних процесів і властивостей – уваги, сприйняття, зорово-моторної координації, швидкості формування навичок.

Формула 4

IQ (Тест Д. Векслера) = 118,229 – 0,909 × (шкала тривожності (Г. Прихожан) – 0,087 × (страх ситуації перевірки знань (шкала за методикою Б. Філіпса) – 0,127 × (тривожність, що пов'язана з проблемами і страхами у відносинах із вчителями (шкала за методикою Б. Філіпса))

Коефіцієнт детермінації $R = 0,922$. Коефіцієнт $R^2 = 0,851$, отже для 85,1% вибірки досліджуваних дітей є характерним описаний регресійним рівнянням зв'язок. Аналізуючи рівняння, бачимо, що тривожність дитини є важливим симптомом у зниженні рівня інтелекту. Одними із найважливіших причин, що є характерними для досить великого відсотку вибірки досліджуваних дітей, є наявність тривожності, яка пов'язана із поведінкою вчителя, тривожності, яка викликана страхом перевірки знань.

Важливим аспектом, що впливає на діду «тривожність-інтелект» є ставлення учителя до дитини. Дитина боїться не тільки розчарувати батьків, а й розчарувати вчителя, адже вчитель у цьому віці є одним із значущих дорослих. Відносини із учителем є джерелом тривоги дитини молодшого шкільного віку. Але ця тривога може бути як стимулюючим, так і негативним, гальмуючим фактором: з однієї сторони – це джерело схвалення та авторитету; з іншого – конфліктів та упередженого ставлення вчителя. Багато дослідників в області, як психології, так і педагогіки підкреслюють, що непрофесіоналізм вчителя впливає на загальний рівень тривожності усього класу. Особливо це стосується дітей молодшого шкільного віку [1].

Проблема успішності тісно пов'язана з тим, як складаються відносини школяра з педагогами. Грубість і нетактовна поведінка вчителів по відношенню до учнів часто розглядаються як одна з основних причин дитячої тривожності. Подібна тривожність описується в літературі під назвою «дидактогенні невроз» [1].

Аналіз ряду клінічних випадків у літературі показав, що конфліктні взаємини з педагогом виявляються найбільш згубними для тих дітей, хто вже має тривожність або знаходиться в стані «тривожної готовності», тобто відчуває себе безпорадним, які не мають захисту, можливостей опору. Окрім того, якщо для деяких

дітей є характерною від природи особистісна тривожність, то така поведінка вчителя може призвести до глибокої психолого-педагогічної проблеми. Тому вчителю необхідно враховувати психологічні особливості дітей і постійно підтримувати в класі атмосферу прийняття, безпеки та емпатії до дитини. Важливість даного питання підкреслюється виявленими закономірностями впливу даного виду тривожності (пов'язаної із постаттю вчителя) на рівень розвитку інтелектуальних здібностей дитини молодшого шкільного віку, адже саме даний віковий проміжок є сенситивним для розвитку інтелектуального потенціалу особистості.

Одним із найважливіших наслідків підвищеної тривожності у дітей є зниження їх інтелектуальних можливостей. Саме тому, вважаємо необхідним побудову корекційно-розвивальної програми з подолання тривожності та усунення її причин у дітей молодшого шкільного віку. Окрім того, дана програма повинна охоплювати роботу не лише з дитиною, а й з учителями і батьками. Вона повинна реалізовуватися на спеціально змодельованих корекційних заняттях, бути включеною у систему загальноосвітніх уроків та являти собою реальну психологічну допомогу дитині молодшого шкільного віку. Як показують результати досліджень А. Мікляєва і П. Румянцевой [4], на ранніх етапах, при використанні спеціально розроблених корекційно-розвивальних програм, вдається знизити високу тривожність до оптимального рівня; а потім, на основі цього необхідно підвищувати пізнавальний інтерес дітей, їх увагу, пам'ять тощо. Однак багато корекційно-розвивальних програм більшою мірою спрямовані тільки на зниження тривожності як симптому, як прояву емоційного неблагополуччя, і не передбачають подолання причин її виникнення. Тому потрібно розробити таку корекційну програму, яка б не маскувала проблему, а вирішувала її.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В ході дослідження було підтверджено припущення, що високий рівень прояву тривожності перешкоджає гармонійному розвитку інтелекту дитини молодшого шкільного віку. За допомогою методів математичної статистики було встановлено тісний зв'язок між показниками інтелекту, шкільною неспішністю та підвищеною тривожністю школяра. Відтак існує потреба у психокорекційних заходах з метою активізації пізнавальних процесів молодших школярів та створення оптимального емоційного середовища для навчання та життя дітей. Таким чином, стійкий високий рівень тривожності в дитячому віці призводить до широкого кола проблем: той факт, що особистість перебуває в стадії формування, робить вплив тривалого стану тривоги значно сильнішим. Наслідком такого впливу може бути порушення розвитку окремих структур і функцій, а в кінцевому рахунку – деформація у формуванні структури особистості в цілому, соматизація та порушення фізичного здоров'я.

Знизити високу тривожність дітей до оптимального рівня легше вдається на ранніх етапах, за умови використання спеціально розроблених корекційно-розвивальних програм. Паралельно з процесом зменшення тривожності необхідно працювати над підвищенням пізнавального інтересу дітей, їх уваги, пам'яті тощо. Більшість корекційно-розвивальних програм спрямовані на зниження тривожності як симптому, як прояву емоційного неблагополуччя, але не передбачають роботи з факторами, що їх визначають. Тому нагальною необхідністю є розробка такої корекційно-розвивальної програми, яка б вирішувала поточну проблему тривожності, передбачала запобіжні заходи щодо її виникнення; і в той же час допомагала створювати сприятливе середовище для інтелектуального розвитку молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Долгова В. І. Вивчення тривожності у дітей молодшого шкільного віку / Долгова В. І., Ключеве Г. М., Бондарчук В. А. // Науково-методичний електронний журнал «Концепт». – 2015. – Т. 31. – С. 26–30.
2. Зайцева Т. А. Дослідження психолого-педагогічного забезпечення розвитку інтелекту в молодшому шкільному віці / Т. А. Зайцева, М. О. Марценюк // Наука майбутнього. Збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених. – Мукачево. – 2018. – № 1(1). – С. 111–120.
3. Кольорові прогресивні матриці Равена [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://azps.ru/tests/4/raven.html>.
4. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) / В. П. Кутішенко – [2-ге вид.]: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. — 128 с.
5. Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://ped-kopilka.com.ua/psihologija/metodika-diagnostiki-urovnja-shkolnoi-trevozhnosti-filipsa.html>.
6. Тест Векслера дитячий варіант [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://nsportal.ru/shkola/psihologiya/library/2012/06/09/test-vekslera-detskiy-variant-issledovanie-intellekta-s-5-do>.
7. Тест тривожності (Р.Темпл, М.Дорки, В.Амен) / Дерманова І. Б. Діагностика емоційно-нравственного развития – СПб., 2002. – С. 19-28.
8. Шкала явної тривожності СМАС (адаптація А. М. Прихожан) / Діагностика емоційно-нравственного развития. Ред. и сост. И. Б. Дерманова. – СПб., 2002. – С. 60-64.

References

1. Dolgova V. I., 2015. Vivchennja trivozhnosti u ditej molodshogo shkil'nogo viku [Studying anxiety in children of junior school age] Naukovo-metodichnij elektronnij zhurnal «Koncept» T. 31. P. 26-30.
2. Zajceva T.A. Marcenjuk M.O., 2018. Doslidzhennja psihologo-pedagogichnogo zabezpečennja rozvitku intelektu v molodshomu shkil'nomu vici [Research of psychological and pedagogical support for the development of intelligence at junior school age] Nauka majbutn'ogo. Zbimik naukovih prac' studentiv, aspirantiv ta molodih vchenih. Mukachevo. # 1(1). 368 p. P.111–120.
3. Kolorovi progresivni matrici Ravena [Colored progressive matrices of Raven] Retrieved from: <http://azps.ru/tests/4/raven.html>.
4. Kutishenko V. P., 2010. Vikova ta pedagogichna psihologija (kurs lekcij) [Age and pedagogical psychology (course of lectures)] [2-ge vid.] Navch. posib. K. Centr uchbovoi literatury 128 p.
5. Metodika diagnostiki rivnja shkil'noi trivozhnosti Filipisa [Method of diagnosing the level of school anxiety Philips] Retrieved from: <http://ped-kopilka.com.ua/psihologija/metodika-diagnostiki-urovnja-shkolnoi-trevozhnosti-filipsa.html>.
6. Test Vekslera ditjachij variant [Veksler's child test version] Retrieved from: <https://nsportal.ru/shkola/psihologiya/library/2012/06/09/test-vekslera-detskiy-variant-issledovanie-intellekta-s-5-do>.
7. Test trevozhnosti, 2002. [Anxiety Test] (R.Tjemml, M.Dorki, V.Amen) Dermanova I.B. Diagnostika jemocional'no-nravstvennogo razvitija SPb. S.19-28.
8. Shkala javnoj trevozhnosti CMAS (adaptacija A. M. Prihozhan), 2002. [The scale of apparent anxiety CMAS (adaptation of AM Parishioners) / Diagnosis of emotional and moral development] Diagnostika jemocional'no-nravstvennogo razvitija. Red. i sost. I.B.Dermanova. SPb. P. 60–64.

В статье рассматривается проблема школьной тревожности в контексте развития интеллекта школьников, доказываются наличие сильной обратной зависимости между показателями тревожности и интеллекта младших школьников и проверяется их детерминационная связь с помощью методов математической статистики, а именно: корреляционного и регрессионного анализов, фиксируются проявления тревожности детей младшего школьного возраста. Анализируется роль высокой тревожности детей младшего школьного возраста в становлении многих проблем школьной жизни, обуславливающие формирование различных негативных психологических состояний.

Ключевые слова: интеллект, тревожность, вербальный интеллект, невербальный интеллект, личность школьника.

The article deals with the problem of school anxiety in the context of the development of students' intelligence. There is a strong reverse relationship between the anxiety and intelligence of junior pupils and their determination relation that is checked with the help of methods of mathematical statistics, namely: correlation and regression analysis, fixations of manifestations of the anxiety of young children school age. The role of high anxiety of children of junior school age in the formation of many school difficulties, which determine the formation of various negative psychological changes, has been analyzed. Methods of study: Anxiety Scale (children's anxiety test E. Amen); Scale of obvious anxiety (adaptation G. Parishioners); Scale of general anxiety in school (B. Philips methodology). To confirm the experimental assumption, the method of linear regression equations has been used. It has been proved that the important aspect of successful study at the school is the good development of verbal intelligence. The main function of non-verbal thinking is spatial representation and visual images. It is important that the verbal and nonverbal intelligence are closely interconnected. In the course of the study, it has been confirmed that the high level of anxiety prevents the harmonious development of the intelligence of the child of the junior school age. Using the methods of mathematical statistics, a close relationship has been established between the indicators of intelligence, school failure and increased anxiety of the student. There is, therefore, a need for psycho-corrective measures to enhance the cognitive processes of junior pupils and create an optimal emotional environment for the education and the life of children. One of the most important consequences of increased anxiety in children is to reduce their intellectual capacity. That is why it necessary to construct a correction-development program for overcoming anxiety and eliminating its causes in early school-age children. As a result of the study, it has been confirmed that the high level of anxiety interferes with the harmonious development of the intellect of a child of junior school age.

Key words: intelligence, anxiety, verbal intelligence, nonverbal intelligence, student's personality.

УДК 159.9

DOI 10.31339/2413-3329-2019-1(9)-242-245

Орбейн Сант Чавшин оглу,
докторант кафедри педагогіки та психології,
Бакинський славянський університет, г. Баку, Азербайджан

К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ И ИХ УСПЕШНОСТЬ В ОБРАЗОВАНИИ

Статья посвящена интеллектуальному развитию учащихся в современной школе. Показана взаимосвязь между уровнем интеллекта и успешностью в образовании. Особенности взаимоотношений между интеллектуальными уровнями учащихся и их академическими достижениями на данный момент являются одной из важнейших проблем повышения качества обучения. В этом отношении важны психометрические методы измерения интеллектуальных способностей учеников.

Ключевые слова: интеллект, образование, воспитание, успех, ученик, обучение, предметы, психологический контекст.

Постановка проблемы. С начала XX века появился термин «интеллектуальный ученик» или просто «интеллектуал». Сегодня одной из основных задач школы является воспитание интеллектуального ученика. Конечно, такой вопрос может возникнуть: почему интеллектуальное образование сегодня считается одной из важнейших задач школы? Не достаточно ли воспитание учащихся, которые обычно овладевают предметами, преподаваемыми в школе? Чтобы ответить на эти вопросы, важно понять суть образования в наше время.

Сегодня человечество понимает, что существует большая потребность в интеллектуальных кадрах, чтобы поднять экономическую мощь страны, которой она принадлежит. Благодаря новой технологии, новые технические устройства, которые заменяют физическую силу человека научными достижениями, могут быть созданы только силой интеллекта. В настоящее время интригующая конкуренция между странами мира стала более интенсивной. Фактически, эти соревнования – борьба за экономические выгоды. Чтобы победить в этой игре и стать сильным государством важно воспитание умственно развитых, интеллектуальных людей. Это конечная цель современного обучения и воспитывать только «нормальных» студентов не позволяет школе достичь ее.

Анализ последних исследований и публикаций. Нами были проанализированы работы Песталотци, Н. Добролюбова, К. Ш. Ушинского, Л. Ф. Бурлачука, В. М. Блейхера и т.д. Таким образом, согласно Песталотци, детская свобода должна основываться на сознании. Тот факт, что люди страдали в молодости, заключается в том, что в их детстве не хватало свободы.

Песталотци говорит: «Свобода – благо, но послушание – также благо» [5]. В своей научной статье Н. Добролюбов «О значении авторитета в воспитании» описывает школьную среду, необходимую для развития интеллекта ученика, где поручено учить ученика рассуждать и подчиняться словам учителя без каких-либо причин [8].

К. Ушинский, как один из ученых, провел педагогические исследования по развитию интеллекта учащихся. Он считал, что целое овладение любым текстом, изученным в развитии мышления ученика, важное условие. Детям необходимо объяснить все аспекты предмета, который они должны освоить, и в их умах «было бы совершенно светло так, чтобы все живущие в ней представления, понятий и идеи видели и знали друг друга» [12, с. 296].

Исследователи Л.Ф.Бурлачук и В.М.Блейхер, исследуя зависимость результатов обучения учеников от общего уровня интеллекта по тесту Векслера, обнаружили, что хотя среди студентов с низким уровнем успеваемости были студенты разных уровней интеллекта, но не было даже ни одного студента с низким уровнем интеллекта среди учащихся с высоким уровнем успеваемости [2].

Цель статьи: проанализировать и определить роль интеллектуального образования в современной школе. В целях исследования поставлены следующие задачи: 1) рассмотреть психологические подходы к разработке развития интеллектуальных способностей учащихся; 2) описать особенности успешности в образовании. В статье использованы сравнительный метод, общие методы индукции, дедукции, анализа и синтеза.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>